

др Милутин Ђуричић
адвокат из Пећи, у пензији

АРБАНАШКЕ ВОЈВОДЕ СРПСКИХ СРЕДЊЕВЕКОВНИХ МАНАСТИРА

У Средњем веку српске цркве и манастири нису били само храмови за молитву и богослужења. То су била војна зборишта и саборна зборишта за доношење најважнијих државних и регионалних одлука и норми. На сабору у Скопљу донет је Законик Цара Стефана Душана (XIV век). Цркве и манастири били су и привредне, просветне, културне и здравствене установе - места одакле се вршио надзор на целокупним животом становништва. Зато је цркве и манастире требало чувати од момента њиховог подизања. Ако запусте, напушта их свештенство и престају да постоје. Средњевијековни српски владари постављали су чуваре црквама и манастирима. Њих је чувала чак и турска окупациона власт. Од велике сеобе Срба (крајем XVII и почетком XVIII века) настаје велика инвазија анархичних племена са североарбанашких брда. Запретила је опасност да манастири на Косову и Метохији запусте. Турска војна управа била је све немоћнија да их чува. По савету турске управе манастири су тражили компромис са првацима арбанашких племена (фисова). Дошло је до нагодбе да се манастирима поставе као чувари арбанашке војводе. О тим војводама писано је на романтичарски начин из различитих побуда. Овим радом се, са гледишта историјског и социјалног реализма, скида романтичарски вео са арбанашких војвода косовскометохијских манастира и реалистички приказује невоља која је принуђавала манастире да прихвате војводе и да им дају феудалне привилегије.

Кључне речи: Манастири. - Арбанаси. - Војводе. - Привилегије.

Код арбанашких сељака у Метохији још постоје остаци једног средњевијековног занимања - чувања српских православних храмова. То занимање је још остало у Дечанима, Ругову и Дреници. Чувари манастира: Пећке патријаршије, Девича и Високих Дечана зову се манастирске војводе. Својевремено су постојали и при другим храмовима и били добро плаћени.

Марк Краснићи је унео у нашу научну грађу свој прилог о манастирским војводама и сматра да они чувају старе српске манастире у Метохији зато што: поштују Канун Леке Дукађинија, који прописује врло оштре казне против преступника на штету цркве; што су на свечан начин дали часну реч (бесу) да ће помоћу фиса (племена) штитити

богomoље; што је велика част бити заштитник једног манастира; због култа према свакој богomoљи; из страхопоштовања према лековитој моћи манастира и због велике гостољубивости монашког братства. Материјални моменат је, према Краснићу, од споредног значаја, јер је био плаћен само један човек а манастир је чувао фис који од тога није имао никакве материјалне користи (1). Са оваквим гледиштем наука се данас не може задовољити. Нови извори показују да су материјалне привилегије биле одлучујући мотив за ангажовање војвода у чувању метохијских манастира. То се види из манастирских пословних књига (2), дечанских дневника руских калуђера пронађених у Хиландару (3), литературе и казивања известилаца. Зато је нужно поново прићи проучавању арбанашких војвода као заштитника српских манастира и црква на Косову и у Метохији.

У време када познати историјски документи помињу арбанашке војводе као заштитнике српских храмова на Косову и Метохији (XVIII и XIX век) опште прилике за опстанак српског народа биле су несносне, озбиљно угрожене зулумима и терором. Људи су убијани наочиглед турских кадија (судија) и забита (жандарма). "На Србе су нападали зликовци као гусенице на воће". Арбанашке спахије нису давале пренос наполичарима, који су им силом обрађивали земљу. Српски сељаци су нагоњени да по десет година бесплатно раде на имањима арбанашких сељака. Српско становништво морало је да тражи дозволе од арбанашких сељака за удају својих кћери и сестара. Отимана су пољопривредна имања слободним српским сељацима и манастирима. Глобе су се плаћале приватним лицима, без икаквог суда. Само у једној дугој жалби султану Абдул Азису, шездесетих година XIX века, 68 села Пећке нахије, уз навођење имена и презимена арбанашких зулумћара и качака (одметника) и оштећених Срба, наводи се, између осталог, да су 54 Србина убијена или тешко рањена. Крађама, разбојништвом и глобама од српских сељака отето је 45.775 гроша (4). Опљачкано им је 489 коња, крава и волова, 1381 грло оваца и коза, 100 кошница пчела. Уграбљено им је 16 жена, разбијене 23 куће и однет сав намештај, отимана кафа, шећер, пиринач, вуна, сир, масло. Једна мајка је жива спаљена зато што је покушала да одбрани живот детета. Заробљавани су људи и жене да би се за њих узимао новчани откуп. У случају жалби турским властима следиле су нове глобе и од Турака и од Арбанаса, који су цепали царске фермане. Опљачкана добра су дељена са турским ефендијама (господа) и кадијама (5). Арбанаси су се наметали да постану властела над српским становништвом.

(1) Марк Краснић, *Манастирске војводе у Косовско-метохијској области*. Гласник Музеја Косова и Метохије III Приштина, 1958, стр. 107-126.

(2) Главни протокол прихода и расхода манастира Високи Дечани од 1890-1896. године; Дневник касе манастира Пећке патријаршије у Пећи од 1914-1915. године. Деловодни протокол манастира Патријаршије у Пећи за 1906. годину. Журнал прихода и расхода манастира Патријаршије у Пећи за 1906. годину. Књига особља манастира Патријаршије у Пећи за 1908. годину.

(3) Димитрије Богдановић, *Исписи из Хиландарског архива "Дечански дневници руских калуђера"*, Хиландарски зборник 7, САНУ Хиландарски одбор, Београд 1989, стр. 199-253.

(4) Шездесет гроша био је један дукат.

(5) Хаџи Серафим Ристић, архимандрит Лавре Високих Дечана, *Плач Старе Србије*, Земун 1864, стр. 354-374.

У варошима је било слично стање. Арбанашки зулумџари су се наметали да деле приход трговаца и занатлија. Трговцима су силом затварали дућане док их оглобе. Спаљивани су им магацини и радње. У Пећи је српским трговцима запаљено робе у вредности од 100.000 гроша. У Призрену је запаљено 12 дућана, а у Приштини 90, са укупном штетом од 900.000 гроша (6).

Ни према српским богомољама није било обзира. Не обазирјући се ни на какве кануне, богобојажљивост и бесу, част и углед, насилници су рушили незаштитијене цркве. Црква у Белом Пољу код Пећи је похарана и из ње однето 40 ока воска, црквене књиге, 18 кандила од срме и 350 гроша. То је учинио Рам Жута из Истинића. Муса Мехмет из Истинића, Демир Јакуповић и Саит Арифов оскрнавили су свету трпезу цркве у селу Лукавац. У Истоку је разорена црква до темеља и све камење однето за грађење стаја. У селу Бело Поље код Истока Асан, Етем Хасан, Хаједар Махмут и Суљо Фетаховић раскопали су цркву, а грађевински материјал однели да себи граде куће и стаје. У Сиги разорена је црква и наређено српским сељацима да камен на леђима однесу ради грађења арнаутских стаја (7). Чак и за време Другог светског рата (1941-1945) срушене су капеле св. Николе код Призрена и св. Петке на Карагачу код Пећи. У Глоговцу су арбанашки добровољци спалили 109 српских кућа заједно са црквом (8).

Такве опште прилике на Косову и Метохији биле су до наших дана, са прекидом од 1919-1941, са великом жестином убиства, пљачке, паљевина, терора од 1941. до 1945. и оживљавањем терора од 1968. године.

У таквим приликама манастирске војводе чувају манастире. Овде нас интересује избор војвода, начин чувања богомоља, војводске привилегије и властелинство, извори средстава за финансирање заштите храмова и калуђера, наслеђивање властелинских привилегија, уцењивање свештенства, ко је стварно штитио старе богомоље и какав је удео арбанашких војвода у њиховом очувању.

I. ИЗБОР ВОЈВОДА

О избору манастирских војвода писао је Стојан Новаковић да Арбанаси у Ругови бирају између себе старешину, који треба да се брине о безбедности Пећке патријаршије. Њега зову црквеним војводом. Кога они изаберу, тога представљају игуману манастира и он је дужан да га прихвати (9). Из Дечанског дневника руских калуђера види се да је војводу постављао село на чијој се територији налази манастир, а да број војвода потврђује пећки паша (10). Основано се може тврдити да војводу поставља фис од којег постоји највећа опасност за манастир. Пећкој патријаршији представљао је највећу опасност фис

(6) Исто, стр. 372.

(7) Исто, стр. 360, 362, 367, 366, 370.

(8) Бранислав Божовић и Милорад Вавић, *Сукова времена на Косову и Метохији*, Београд 1991, стр. 20.

(9) Стојан Новаковић, *Црквени војводе*, "Годишњица Николе Чупића", кн. XI, Београд 1889, стр. 292.

(10) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 203-204.

Келменди из Ругове, па је и војвода био Руговац. Дечанском манастиру је претила опасност од фиса Гаши из Дечана, па је војвода из тог фиса. Манастиру Св. Јоаникија у Девичу претила је опасност од фиса Гаши из Ловуше (Лауша), па је и војвода био припадник фиса Гаши из тог села. То се може објаснити арбанашким обичајем бирања чувара бесе (алб. *dorzon*). Чувар бесе се бира између људи најспремнијих за извршење крвне освете. Њега треба припитомити да од осветника постане заштитник. Иначе, војвода ван подручја манастирског атара не би могао обуздавати непријатеље у манастирском атару.

Властелинске привилегије побуђивале су Арбанасе да се међусобно гложе и утркују ко ће бити црквени војвода. Бити манастирски војвода била је част и сласт. То је давало угледан положај у друштву, који се не би променио ни за положај ђаковачког кајмакама (11). Утркивања за војводство била су већа уколико је манастир био богатији, тамо где су ходочасници давали више прилога. У околини Дечана утркивали су се Шаље из Истинића са Гашима из Дечана. Победио је фис Гаши, тако што је откупио дечанске калуђере, који су били запали у дужничко ропство према арбанашкој властели из Челопека (12). Ни у самом фису Гаши у Дечанима није било племенске слоге око избора војвода, па су се нагостили да поделе привилегије тако што ће у Дечанском манастиру бити више војвода - по један из обе улице (13). Изгледа да ни са тиме нису били задовољни Гаши из Црнобрега код Дечана, па су у јуну 1905. године тражили од Шаһир - паше гусињског да смени војводу Рамуша, претећи да ће са 500 Арнаута ударити на манастир (14).

И у манастиру Девич било је трвења између фиса Бериша и фиса Гаши око "манастирског туторства" (15). Као и у Дечанима, однео је победу фис Гаши. Изгледа да само око избора војводе за манастир Пећка патријаршија није било гложења у Ругови. Цела Ругова припада фису Келменди, а братство Никћи је најјаче у фису.

Манастирима није било допуштено да сами бирају војводе, иако би то био ред по арбанашком обичају избора чувара бесе. Изгледа да је због тога било жалби турским властима, па су скадарски Мехмет - паша Беговић 1786. и Тахир - паша пећки 1779. строго осуђивали мешање фисова у избор манастирског војводе (16).

Можда је између војвода и манастира постојао уговор о заштити и привилегијама. Но о томе нема писаних трагова. Претпоставка се заснива на чињеници да је била фиксирана плата војводама, бакшиши и неке друге привилегије. Права и обавезе су се преносили традицијом. Манастири су имали више обавеза према војводама када су прилике биле опасније за храм и опстанак калуђера. Постепено, војводе су смањивале своје обавезе а повећавале своје привилегије.

Војводство се преносило наслеђивањем по обичајном реду. Обичајни наследни ред код Арбанаса на селу је хаотичан, па се зато овде не

(11) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 111.

(12) Исти, стр. 125.

(13) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 203-204.

(14) Исти, стр. 254.

(15) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 122.

(16) Иван Степанович Яastreбов, *Старая Сербия и Албания*. Споменик СКА, Други разред 36, Београд 1904, стр. 108.

може прецизирати који је син преминулог војводе наслеђивао привилегију војводства. Највероватније, то је био предмет уговора међу већем мушкараца при деоби кућне заједнице. О новом војводи обавештевани су братственичко-племенска скупштина, турски паша и манастир. Из писма садашњег игумана манастира Високи Дечани Јустина (Тасића) од 1. октобра 1990. године (упућеног аутору) види се да је манастир 5. маја 1986. године добио обавештење од породице Руст Алије Демукаја из Дечана да су се укућани "у циљу настављања традиције, након смрти Али Љана, 17. марта 1986. године, сагласили да се за манастирског војводу предложи Хисен Али Демукај, старији син покојног Али Љана Демукаја, имајући у виду садашње могућности, околности и правила о избору војводе манастира Дечане (17). Према томе садашњи војвода је Хисен, његов претходник - отац Алија, пре Алије, како се у писму поменутој породици наводи, били су војводе Али Љан (унук Бијала Русте), затим Сали Руста, Бијал Руста и Руст Алија. У поменутом писму манастиру се "још једном ставља до знања да је још од друге половине XIX века кућа Руст Алије имала војводе, који су се старали о чувању и заштити манастира (18)". Марк Краснићи наставља генеалогичку ове куће и даље од Руста: Алија - Демо - Ука - Исуф - Ибро - Хисен - Цаца - Коља (католик), али не тврди да су они били манастирски војводе (19). Према томе, војводство Демукаја у Дечанима изгледа да потиче од средине XIX века.

Ђорђе Микић, говорећи о чуварима Дечана, казује да су 1877 - 1878. године, када су приликом ослобођења Ниша и Куршумлије страдале неке тамошње цамије, Малисори хтели да сруше манастир Дечане да би се осветили Србима. Тадашњи манастирски чувар Руста Алија спречио је то делећи малисорским арбанашким првацима по оку-две кафе и манастирски новац у износу око 40 турских златних лира (20).

Душан Т. Батаковић помиње као војводе манастира Високи Дечани Рецу и Идриза, који су на дан 27. августа 1900. године успели да отерају арбанашке одметнике под вођством Цуљ Сокола из манастирске порте да не опљачкају ходочаснике (21). То су вероватно били мушкарци из војводских кућа или њихови рођаци, који су се називали војводама и дали бесу да ће чувати манастир и братију од напада Арнаута.

У Дечанским дневницима руских калуђера помиње се још војвода Рамуш (1903-1905) (22), а у Главном протоколу прихода и расхода манастира Високи Дечани за 1890-1896. годину и војводе Осман и Бећир, као и Садрија брат војводски (стр. 15-16). Помиње се још и подвојвода у Дечанима (23). Ко су они били, остаје неразјашњено.

Узлазна линија војвода Патријаршије у Пећи била би: садашњи војвода Рамо (рођен 1928), а његови преци: Каплан - Жујо - Весел - Мућа

(17) Писмо дечанског игумана Јустина Тасића аутору од 1. октобра 1990. године.

(18) Писмо породице Руста Алије Демукаја из Дечана манастиру Високи Дечани од 5. маја 1986.

(19) Краснићи, *Војводе*, стр. 111.

(20) Ђорђе Микић, *Друштвени и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX века*, САНУ, Београд, 1988, стр. 40-41.

(21) Душан Т. Батаковић, *Дечанско питање*, Београд, 1989, стр. 53.

(22) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 202 и даље.

(23) Исти, 202 и даље.

- Елез - Рецо - Пљаку (католик), сви рођени у Ругови. Њихов фис Келменди налази се широм Ругове, ближи рођаци у Алагиној Реци, Великом Штупељу и Краљану (24).

Према писању Краснићија, родослов војвода манастира Девича изгледа овако: Авдуљ стар 70 година (1958), његов отац Аљим, деда Ајет, прадеда Бехрам, сви из Лауше, села крај манастира (25). Епископ рашко-призренски Павле помиње девичког војводу Феа у време монахиње Евфимије, која је живела од 1815. до 1875. године (26). Никодим Савић помиње као војводе у Девичу Ајета и Сејдију (27). А у Девичком катастиху записано је 15. септембра 1776. године име Ибрахим војводе (28).

Арбанаси су чували и манастир Св. Марко Коришки код Призрена (29), као и манастир Гориоч код Истока (30).

Манастир Св. Марко изнад села Корише био је дуго запустео, све до 1738. године, а онда је обновљен и пуних четрдесет година напредовао све до 1878. године, када је поново страдао. По обнављању, манастир је увећавао и свој негдашњи земљишни посед поновном куповином. Тако је само Сима Игуманов у времену после 1850. године купио за манастир преко 200 дулума њива, 100 дулума ливада, 400 дулума шуме, на што је манастир имао 18 признаница. Сима Игуманов је 1861. године уз цркву сазидао звоник. На трећини манастирске земље радили су Арбанаси који су чували и манастирску шуму, а Арбанас Саит Укић био је плаћени манастирски надзорник имања и шума. Данас манастир нема ни конака, ни воћњака ни шуме, ни ливада. Остала је само гола црквена зграда, коју скрнавe, обијају, руше иконостас са иконама и гроб Симе Игуманова уз црквени звоник - све дотрајава у мору чамотиње и туге (31).

И манастир Гориоч, дечански метох, на Белој стени више варошице Исток, имао је своје чуваре. Тако је Рам Алија Арбанас Источанин био чувар манастира Гориоча, а камбер Смаиљ Бљакај, такође Источанин, био је чувар српских кућа у селу Истоку. За та чувања њима је свака српска кућа морала годишње да плаћа златну турску лиру. Марта 1903. године Камбер Смаиљ Бљакај и Кећа Бајра са дружином напали су и опљачкали манастир Гориоч. Чувари су се међусобно посвађали јер нису могли да се договоре о деоби прихода који су добијали за чување цркве и манастира, па Рама убије Камбера на Каменом мосту у селу. Камберов брат Имер Смаиљ није смео да крвну освету по арбанашком обичајном закону Леке Дукађинија изврши на убици свога брата, него убије монаха и старешину манастира Гориоча, Аци Руфима

(24) Краснићи, *Војводе*, стр. 117.

(25) Исти, стр. 121.

(26) Епископ Рашкопризренски Павле, *Девич, манастир светог Јоаникија девичког*, Београд 1988, стр. 29, 31.

(27) Никодим Савић, *У манастир Девич, путописна писма*, "Голуб", год. VI Сомбор 1884, стр. 9, стр. 138.

(28) Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, Београд 1932, стр. 84.

(29) Јастребов, наведено дело, стр. 108.

(30) Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, књ. VI, Београд 1932, стр. 59.

(31) Ђ. Микић, наведено дело стр. 53; Задужбине Косова, Призрен - Београд 1987, стр. 462-463.

(на путу када је ишао да обави обред крштења у суседно српско село Синаје), под оптужбом да је монах завадио чуваре (32).

Црква у Белом Пољу код Пећи имала је војводе ("белопољски војводе") (33). Где год је било Арбанаса, требало је чувати цркве и манастире. Нокићи из села Доњи Тврдошевац у Рашком Подгору чували су Сопоћане. Ахмет Хоџић је чувао пећанску цркву у штавичком селу Паљево. Елез Елезовић и Авдул Барић, оба из села Рибарића на Ибру, чували су пећански манастир Св. Петра Коришког у Црној Ријеци. Кућа Исе Бољетинца штитила је цркву Св. Врача у Врачевима, на левој обали Ибра и манастир Соколицу код Косовске Митровице. Чуване су и цркве у околини Призрена (34).

II. ЧУВАЊЕ БОГОМОЉА

У немањићкој држави богомоље су чували властела и свештенство. У књизи Задужбине Косова наводи се албанско - српско село Зрзе код Ораховца на левој страни Белог Дрима, поред пруге Метохија - Призрен. То село помиње се у Дечанској повељи (1330) као село Зерзево, које је држао епископ Василије Леонидовић. Нешто касније потврдио га је краљ Душан заједно са протопопом Прохором, који је био дужан да са људима из Зерзева буде први "кастрофилак" или "страж граду", што је касније прешло у традицију војвода манастира Дечани. У Душановој повељи о томе стоји: "и протопоп Прохор (са) своим селом Зерзевом да бљуде (чува, пази) град црковниј" манастир Дечане (35).

Касније су манастире чували војводе. За време прве турске владавине, војвода је био хришћанин који је уживао поверење турских власти и коме је била поверена управа једног града, поред градског дыздара или једне покрајине: *EFLAK VOJVODOS, KAZIKLI VOJVODA*. Доцније се тако звао турски срески начелник. У Скопљу се и данас сачувао назив две махале: Синан војвода и Исмаил војвода још из XVI века (36).

За време петвековног турског ропства главна заштита православних богомоља на Косову и Метохији долазила је од турске војске и српског народа. Марк Краснићи с правом констатује да постоје многе наредбе султана, везира, паша и других великих везира, којима се наређује да се манастирима не чине никаква насиља. Тако је султан Сулејман (1529-1566) ферманом наредио да спахија Топли-оглу не дира у Дечански манастир. Султан Мехмед III издао је ферман 1600. године на име метохијског бега и ђаковачког кадије, којим налаже да праведно пресуде спор сељака Истинића са Дечанским манастиром, чији су читлуци били запоседнути (37).

Турска војска и полиција чувају манастир Високи Дечани све до свог повлачења 1912. године. Половином XIX века турску војску у мана-

(32) Задужбине Косова стр. 450; Милорад Радуновић, *Остала је реч*, Београд, СКЗ, 1988, стр. 118.

(33) Главни протокол прихода и расхода манастира Високих Дечана, стр. 26.

(34) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 124-126.

(35) Задужбине Косова, стр. 448-449.

(36) Гл. Елезовић, *Речник*, стр. 84.

(37) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 110.

стиру Дечане снабдевао је храном Лазар Станковић, коме су због тога Арбанаси отели оба вола из јарма и жену (38). У току арбанашких немира 1904-1905. године у манастиру је било од 30 до 600 турских војника. Око манастирских зидина била је постављена турска војна стража на три места. После убиства калуђера Висариона (1903. године) била је постављена турска стража и на капији и одузимала оружје од сваког посетиоца дечанског манастира (39). Султан Абдул Хамид је био дозволио да се 1907. године обнове темељи манастира у Дечанима (40). Калуђери су се од Арбанаса и сами бранили оружјем. Дечански јеромонах Гаврило Дожић, пореклом из Црне Горе, имао је нож и револвер, које је изгледа држао уза се и за време богослужења у храму (41).

Према саопштењу Славка Хаџиристића, пензионера из Пећи, рођеног 1909, манастир Патријаршију у Пећи чувала је турска војска све до доласка црногорске војске. Године 1904. Арбанаси су ранили једног турског жандарма-хришћанина који је чувао Патријаршију у Пећи (42).

Манастир Девич је рушен више пута јер је био удаљен од турских гарнизона. Срушен је после велике сеобе Срба под Арсенијем III Чарнојевићем 1690. године (43).

За време црногорске управе 1912-1915. године манастире је чувала црногорска војска. Од 1916. до 1918, према казивању Славка Хаџиристића, Патријаршију у Пећи и манастир у Дечанима чувала је аустро-угарска војска без помоћи икаквих војвода. Писар у мојој адвокатској канцеларији Емин Госка из Пећи (70 година) причао ми је, почетком шездесетих година, да је аустријска војска била завела такву строгост за Арбанасе да су била пуна вешала испред Шеремет куле у Пећи. "Ујутру је судио првостепени војни суд, по подне потврђивао другостепени, а о акшаму - вешала". Адвокат Милош Зоњић из Пећи ми је показивао фотографију која га приказује како му аустријски официр предаје кључеве Високих Дечана 1918. Додуше и Аустријанци су разорили манастир Девич, отерали мноштво стоке, сав намештај, а материјал неких зграда употребили за подизање својих зграда у Гор. Клини (44).

Између 1918. и 1941. године манастире је чувала власт Краљевине Југославије, без великог напрезања и помоћи војвода.

Од 1941. до 1944. године манастире су чувале окупационе снаге Италијана и Немаца. Греша Марк Краснићи кад приписује спаљивање манастира Девич италијанској војсци 1941. године (45). Он је поклатио сувише вере известиоцима из околине Девича, који прикривају своје саучешће у рушењу манастира. Ствар је боље позната епископу рашко-призренском Павлу, који пише: "У Другом светском рату, 1941. године, манастир је од шовинистички настројених Албанаца из околине разо-

(38) Хаџи Серафим Ристић, *Плач Старе Србије*, стр. 365.

(39) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 214-220, 231-241.

(40) Милија Шћепановић, *Дечане између Арбанаса и католика*, Ревивија Свет, од 2. до 16. октобра 1990, Београд, стр. 78.

(41) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 232.

(42) Исто, стр. 237.

(43) Снежана Милошевић, *Манастир Девич на Косову*, Политикин Свет, Београд, новембар 1986, стр. 20.

(44) Епископ Павле, *Девич*, стр. 17.

(45) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 122.

рен до темеља. Игуман Дамаскин Бошковић је убијен. Пошто су опљачкали све што је било у манастиру, нанели су топовску муницију бивше југословенске војске, запалили ју и тако насталом експлозијом разорили цркву и конаке, а материјал разнели. Срушена је и капелица над извором Св. Јоаникија (46)". И према казивању Славка Хаџиристића италијанска војска је чувала манастире. После капитулације Краљевине Југославије 1941. године покушала се створити велика Албанија. Председник албанске владе Мустафа Круја је 1943. године рекао како је требало уништити Дечане, Грачаницу и друга знамења српског народа (47). Дејан Медаковић преноси саопштење дечанског архимандрита Теодосија: "Ми сами а опасани стотинама наоружаних људи. Некако смо дојавили Италијанима у Пећи и они су дошли да нас спасу. Иначе би манастир био срушен (48)". После капитулације Италије (1943), Бајазит Бољетини је 1944. године "са својом гардом као оркан долетео и наредио калуђерима да изиђу јер намерава да га спали" - пише М. Шћепановић (49). А Медаковић наставља казивање дечанског архимандрита: "После капитулације Италије све се понови, а онда су помогли Немци. Један монах, отац Макарије обрија браду, обуче се по шиптарски и отрча у Пећ да дозове помоћ" (50).

Уочи Другог светског рата, 1939. године, у манастиру Пећка патријаршија изгорео је стари конак из XVI или XVII века, са кухињом, трпезаријом и пекаром (51). После Другог светског рата манастире чува јавна власт, али је Дечанима и Патријаршији подметнуто више пожара. У Дечанима је 26. јануара 1949. године изгорела готово половина свих конака - цео тзв. "Призренски конак" из XIX века и Савина трпезарија (XIV век), која је реконструисана 1967. године, где је сада смештена ризница (52). После 1945. године изгорео је и остатак старог конака - североисточни део са подрумом у манастиру Патријаршија. Ноћу између 15. и 16. марта 1980. године спаљен је и главни манастирски конак, тзв. "турски конак" да би се монахиње иселиле и да би манастир за кратко време скоро запустео. Конак је убрзо обновљен.

Уочавајући заинтересованост Срба, свештенства и турских власти за чување цркава и манастира, арбанашки фисови су прагматично схватили да се на том послу може профитирати. Зато су на једној страни угрожавали Србе, свештенство и богомоље, а на другој се наметали да их чувају. Тако се код њих зачело занимање за чување цркава и манастира, занимање које није ново већ потиче још из Немањичке државе. Занимање за чување богомоља било је раширено за време цара Стефана Душана. Његов Законик наређује: "Властеоски људи, који седе по цр-

(46) Епископ Павле, *Девич*, стр. 17.

(47) Б. Божовић - М. Вавић, *Сукова времена*, стр. 204.

(48) Дејан Медаковић, *Незнани јунаци српске духовности*, Политика (дневни лист), Београд 15. септембар 1990, стр. 16.

(49) М. Шћепановић, наведени рад, стр. 78.

(50) Д. Медаковић, *Незнани јунаци*, стр. 16.

(51) Бранислав Вуловић, *Стари конак у комплексу зграда манастира Пећке патријаршије*, Зборник заштите споменика културе, књ. XX, свеска 1, Београд 1952, стр. 119-120.

(52) Слободан Ненадовић, *Трепезарија манастира Дечана*. Проблеми заштите и егзистенције споменика културе на Косову и Метохији, Приштина - Београд, 1968, стр. 71-72.

квеним селима и катунима, да пође сваки своме господару (53)". Сем тога, у својој хрисовуљи датој манастиру Светих Арханђела код Призрена, цар Стефан Душан одређује неколико села, која су дужна да чувају манастир како буде наредио игуман и да буду пратиоци игумана на путу (54). Отуда се може основано тврдити да је још у XIV веку било познато занимање чување манастира од стране властеле. Законик цара Стефана Душана био је кратког века, па је вероватно властела, и после турске окупације, настављала да, уз привилегије, чува манастире. Великом сеобом Срба у XVII и XVIII веку то занимање преузима, уз накнаду, арбанашка сеоска властела и властеличићи. Она се легитимише као велики чувар цркава и манастира, "велики дорзон" (алб. *dorë* - рука, *zënë* - ухваћен), али не гледа на богомоље као на религиозне објекте и културно-историјске споменике, већ као на објекте којима верници дају прилоге: да верници доносе а властела односи. Да дође до тих привилегија, властела подстрекава фисове да прете, уцењују, застрашују, руше и убијају. Карактеристично је да то чини властела која припада ортодоксном исламу. Шиити подижу своје приватне текије у којима убирају новац и друге прилоге од својих дервиша.

Православно свештенство било је принуђено да прихвати заштиту арбанашке властеле. То су саветовале турске власти, а захтевали фисови на чијој су територији биле богомоље. Арбанашки фисови сматрали су богомоље својима, тј. својим власништвом. Као што је код Албанаца жена "њива која рађа децу", тако су и богомоље зграде које "доносе паре".

Дужности црквених војвода нису биле тешке. Као што господар куће само чува кућу и фамилију, тако и војвода треба да чува храм и свештенство, да мотри над посетиоцима шта ће донети. Тај његов посао је симболичан. Само присуство наоружаног војводе уливало је страх свима, иза њега је стајао његов фис. Друга дужност војводе била је да прати калуђере кад излазе из манастира. То је била значајна дужност, јер су у турско време путеви били затворени од пљачкаша, разбојника и убица. Праћен од стране војводе, калуђер се осећао безбедно зато што га Арбанаси нису смели напасти јер би се сукобили са војводиним фисом. И та функција војводе била је симболична. Али не треба губити из вида да формализам и симболика имају одлучујући значај у албанским обичајима. Позивајући се на Татомира П. Вукановића, М. Краснићи пише да су манастирске војводе имали и трећу дужност - да обилазе манастирска поља и стада, што су наводно радили војводе манастира Девич (55). Ходочасници су имали своје арбанашке пратиоце (56).

III. ПРИВИЛЕГИЈЕ ВОЈВОДА

Арбанашке војводе називале су своје привилегије *hak*, што на арапском језику значи: оно што је право, што је пристojно; плата, намет,

(53) Никола Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, САНУ, Београд 1960, пар. 22.

(54) Ст. Новаковић, наведено дело, стр. 281.

(55) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 121.

(56) Н. Савић, наведени рад, стр. 7-9.

порез (57). Хак је код манастира представљао намет. Арбанашке војводе, обично из јаких племенских кућа, племенски прваци, настојали су да у феудалном друштву стекну легална права над приходима манастира и других павославних богомоља. Зато су се наметали тобожњом оружаном службом као чувари богомоља од својих једноплеменика више него од иноплеменика и заузврат наплаћивали свој намет.

Пушке су давали манастири. То се види из Дечанских дневника руских калуђера. Они пишу да је неки Арбанас заробио неку Црногорку, хтео да је преведе у ислам и њоме се ожени. Уз помоћ турских власти дошло је до споразума са отмицарем да дечански манастир откупи заробљеницу. Немајући довољно новца, манастир је 17. августа 1904. године zaloжио војводску пушку (58). Да је пушка била војводина својина, манастир је не би могао zaloжити. То што је војводска пушка била манастирска својина је веома важно. По албанским обичајима, власник пушке сноси сваку одговорност за последицу која настане њеном употребом. То значи да је манастир плаћао крвне дугове у које би запао војвода који употреби манастирску пушку. А та крвнина није била мала: 12 кеса старих пара или 48 златних турских лира. То каже и игуман дечански Макарије, крајем шездесетих година: манастир је морао плаћати све крвне дугове за лица убијена на његовом земљишту.

Војвода је путовао на коњу који је припадао манастиру и кога је манастир хранио и опремао. Дечански момак прекорева игумана: "Лако је војводи он је увек на коњу као господин, за њега је коњ увек спреман (59)". Девички војвода је пратио на манастирском коњу калуђере кад су сакупљали милостињу по селима, кад су ишли у "писанија" (60). У Девичком катастиху забележено је 15. септембра 1776. да је калуђер дао војводи *hak* (намет) и *japandžu*, тј. покривац од кострети за коње и волове (61).

Војводин момак је био из војводске куће. Њега је плаћао манастир по 4 мецидије (турски сребрњак) месечно да слуша војводу. Он је био неопходан. Војвода Рамуш каже: "Даша (војводин момак - примедба М. Ђ.) свуда треба да иде а ми само са домаћином и калуђерима, зато он треба да буде овде". Понекад је и војводин момак имао манастирског коња, без чега није хтео никуд изван манастира (62). Војводиног момка хранио је манастир.

Војвода је био смештен уз манастирску капију. То има своје симболично значење: у манастир не може нико без његове дозволе, као што у арбанашку кућу нико не може ући без дозволе господара куће. Смештај поред капије био је потребан и ради евентуалног одбоја.

Исхрана војвода је бесплатна, било да су у манастиру или на путу. Дајући им "хлеб", свештенство је рачунало на албанску симболику стварања солидарности помоћу хране. Али војводе нису увек гледале тако. Они су доводили и људе ради исхране у манастирима. М. Шћепановић цитира текст јеромонаха Гедеоана Јосифа Јуришића: "Арнаути

(57) Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд 1954, стр. 1032.

(58) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 240-241.

(59) Исто, стр. 203.

(60) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 121.

(61) Гл. Елезовић, *Речник*, стр. 457.

(62) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 203-204.

сваки дан, особито увече, по десет, двадесет а некад и по педесет насилно дођу, насилно јело и пиће захтевају, једу, пију, певају, кад кад што насилно пљачкају, а ако им се кад неучини, то они заинат упале сено или ограду, а више пута покоје манастирско зданије (63)". Војвода дечански је наређивао руским калуђерима да спреме бесплатан ручак за онолико људи колико он доведе. Једном приликом војвода је наредио спремање ручка за осам људи (64). Други пут, кад ни калуђери нису јели, загрмео је: "Ви спремате хлеб за себе а нама не дате". Тада је био спреман да изудара пекара (65). У манастиру Гориоч код Истока Сали Мусић, Тахир Демир и Исљам Шаља нагонили су духовника Аћима да им мора чинити свако задовољство (66). Манастир Патријаршија у Пећи, на врху Песка (67), чува пекару у којој је све до 1945. године спреман хлеб и дељен Руговцима, бесплатно. Тиме се хтела постићи њихова наклоност да не дирају у манастир. Слично је било и са преноћиштем. Дечански војвода Рамуш је 1903. године тражио велики број постеља за своје Арбанасе, а када их није било, морали су му се дати кључеви од конака да сам пронађе постеље ако их има (68). Према казивању игумана Макарија, дечански монаси понекад су претварани у арбанашке болнице за рањенике у међуплеменским ратовима; рањеници су бесплатно смештани, храњени, а ране им чишћене лозовом ракијом.

Са војвода су скинути опанци и замењени кондурама (дубоке ципеле) и јеменијама (меке плитке ципеле), даривано им је кече и пар веша. То се чинило о муслиманском празнику бајраму. Тада су им давани бакшиши. То нису били дарови који су зависили од воље дародаваца, већ привилегије војвода, њиховог фиса и силеџија. Руски калуђери бележе да је дечанским војводама дато из манастирског економата за бајрам 1903, по једна ока кафе, ока шећера, ока пиринча и 15 ока пшеничног брашна, те по један пар лаких ципела - јеменија. Војводе нису биле задовољне већ су тражиле и по један пар гаћа и кошуља (69). У Главном протоколу прихода и расхода манастира Високи Дечани за 1890-1896. годину пише "куписмо три пара кондура ђацима и војводи", "за бајрам куписмо јеменије за војводу Руста и Османа" (70). У Девичу су им давали још веш и кече (71).

Војводе су наплатиле од дечанског манастира и бајрамске бакшише за своје сеоске поглавнице: оку кафе и три оке шећера "да сви Арнаути и војводе славе свој бајрам" (72). Али војводе су изгледа то утајиле, па се убрзо јављају три Арбанаса за бајрамски бакшиш, те им калуђери дају 81 грош, на што Арбанаси реагују: "Нека калуђер живи с нама и нека

(63) М. Шћепановић, наведени рад, стр.79.

(64) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 205.

(65) Исто, стр. 204.

(66) Хаши Серафим Ристић, *Плач Старе Србије*, стр. 361.

(67) ПЕСАК је стари српски назив за средишњи део главне улице у Пећи, на левој обали Бистрице.

(68) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 204.

(69) Исто, стр. 205.

(70) Главни протокол прихода и расхода манастира Дечана 1890-1896, стр. 7, 20, 13, 16, 55, 56, 15, 11, 68, 71.

(71) М. Краснић, *Војводе*, стр. 121.

(72) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 205.

нам све даје... Док смо под турским царем брзо можемо с њиме да се обрачунамо... Ми тражимо своје јер црква је наша". Тог дана и Сулејман ага из Батуше тражи за бајрамски бакшиш пет ока ракије. Војвода наређује да му се изда, јер је то велики разбојник који се може и у манастир уселити. "Овде се не зна за стид већ за метак у чело или што још горе (73)".

Бакшишима се називају и дневнице плаћене за праћење калуђера. Дневница је износила 3 гроша. Војвода Пећке патријаршије Жујо "буљукбаша" добио је из касе манастира у Дечанима три гроша бакшиша зато што је провео ђаке призренске богословије од Патријаршије до Дечана, а Бијал војвода дечански исто толико што их је одвео из Дечана у Пећ (74). Војводи Жују Никћи плаћено је 12,5 гроша за провођење калуђера од Пећи до манастирског поседа у селу Будисавце, а 1,32 гроша што је извео калуђера из манастирских зидина у пећку чаршију (75). Војводе Девича добијале су бакшише по повратку калуђера са "писанија" (76).

Понекад су калуђери поверавали своју пратњу другим Арбанасима. Ти пратиоци звали су се дорације (алб. *dogë* - рука: турски суфикс *xhija*). Дорација Кољ Гега је наплатио 11 гроша што је пратио Руфима из Дечана у Пећ за аргате, за праћење руфима и архимандрита у Призрен 34, 10 гроша, за провођење Висариона месец дана 80 гроша, а за праћење Ђерасима од Дечана до Велике Хоче 23 гроша (77). Манастир Високи Дечани имао је и своје сталне "дорације" на имањима у северној Албанији. У Главном протоколу прихода и расхода манастира Велики Дечани пише: "Дадосмо Алезии дорацији 4,20 гроша (стр. 9), дадосмо Алезии Амбулаовоме дорацији из Трнопоља годишњу плату од 25 гроша" (стр. 15). Као стални дорације помињу се Али Мацуљи из Симче са годишњом платом од 25 гроша (стр. 13), Јаја Зекин из Барде са годишњом платом од 15 гроша (стр. 15), Бардо Алић са годишњом платом од 25 гроша (стр. 15), Али Бајрам из Барде са годишњом платом од 15 гроша (стр. 124), Шути Алија из Барде са годишњом платом од 15 гроша (стр. 15). Све је то била ситна властела која је имала привилегије од манастира.

Годишње плате војвода биле су њихова главна привилегија. Оне су биле велике. Марк Краснићи наводи да су војводе примале плате, али да је то било од споредног значаја (78). Епископ Павле наводи да су манастири Високи Дечани и Пећка патријаршија редовно плаћали војводама, док за Девич то не тврди (79). Девич је био сиромашан манастир па зато можда и није могао увек исплаћивати плате војводама, те је често напуштан и разаран.

Војводе у Дечанима имале су за оно време баснословну плату. Из Главног протокола манастира Високи Дечани за 1890 - 1896. годину види се да је за период од 1. септембра 1890. до 30 августа 1891. манастир

(73) Исто, стр. 207-208.

(74) Главни протокол, стр. 65-67.

(75) Журнал манастира Патријаршије за 1906, стр. 13.

(76) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 122.

(77) Главни протокол, стр. 65-67, 124-129.

(78) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 126.

(79) Епископ Павле, *Девич*, стр. 31.

плаћао три војводе, да је војводи Русту исплаћена годишња плата 1.499 гроша, војводи Осману 1.440 гроша, а војводи Бећиру 543 гроша. То чини укупну суму од 3.482 гроша (близу 60 дуката или 60 оваца са јагањцима). Поред њих се помиње и син војводе Руста Бијал и Садрија, брат војводе Руста, чије се плате нису могле утврдити (80).

Војвода Жујо Никћи био је уведен у књигу особља манастира Пећке патријаршије са месечном платом од 150 гроша (81), а за време црногорске управе примао је на име плате 30 перпера (82).

Манастир Девич чували су два војводе - Ајет и Сејдија. Ако је веровати известиоцима Т. Вукановића, на које се ослања М. Краснићи, за њихове плате требало је обезбедити најмање 80 гроша месечно (83). Но, ваља увек имати у виду арбанашки обичај претстављања да нису важне привилегије већ чување бесе. Зато су арбанашки подаци о Девичу несигурни. Једна надница је у турско време плаћана три гроша. Пошто је Девич у исто време имао два војводе и пошто је Пећки манастир плаћао војводу по 150 гроша месечно, плате девичких војвода морале су бити веће.

Ваља увек имати у виду да је у турско време сваки грош био драгоцен. То је средњи век, доба турског војног феудализма и оскудице у новцу. А војводама се морало платити стриктно у року. Од плаћања у року и у новцу зависио је опстанак храмова и калуђера. Ако се не плати у року војводи као великом "дорзону", по арбанашким обичајима, запада се у дужничко ропство. Поверилац може са инсолвентним дужником радити шта хоће, чак га и убити (84). Свештенство и монаштво је знало за тај арбанашки обичај, па се по читавом православном свету сналазило да нађе новац за плаћање војвода. Оно се свим снагама трудило да храмови не западну у својину њихових арбанашких чувара, који би их опљачкали, настанили се у њима или их опустили, што се десило сиромашном али велелепном манастиру Светих Арханђела код Призрена, који је прво запустео, затим порушен између 1542. и 1615. године па је од његова камена саграђена цамија Синан - паше из Љума (85). Да се то не би десило и манастиру Високи Дечани, давани су у залогу сакрални предмети (златни крст цара Стефана Душана и неки други златни крстови) само да се набави новац за плаћање чувања храма. То је чинио дечански игуман Хаџи Данило (1708-1820) (86).

Просјачење је у средњем веку било једно од занимања. Монаси су просили по читавом православном свету, до Русије и Јерусалима (87). Међу Србима који су гравитирали манастиру вршени су "записи", тј. писмено обавезивање колико ће новца који верник да приложи храму када дође на ходочашће (сабор) у манастир. Око новца који су носили

(80) Главни протокол, стр. 15-59.

(81) Књига особља манастира Патријаршије у Пећи, стр. 53.

(82) Дневник касе манастира Патријаршије за 1914-1915, стр. 15-16.

(83) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 121.

(84) Милутин Р. Ђуричић, *Механизам ропства у арбанашкој беси*, *Анали Правног факултета*, Београд, 1990, 1/2, стр. 65-70.

(85) Лазар Трифуновић, *Свети Арханђели*, Задужбине Косова, стр. 161.

(86) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 113.

(87) Исто, стр. 112, 113; М. Шћепаковић, наведени рад, стр. 79.

ходочасници манастиру Високи Дечани, Арбанаси су се међусобно убијали да га опљачкају (88).

Кад свештенство не би платило хак, Арбанаси су га силом наплаћивали. Јастребов је нашао у протоколима манастира Високи Дечани да је од игумана 1846. и 1847. године на силу узето 1576 гроша у готовом новцу, а од 1850. до 1866. године сличних издатака у расходу било је у суми од 18.798 гроша, док је 1866. године манастир оштећен са 30.000 гроша у готовом новцу због грађења зида којим је хтео да се брани од Арбанаса. Ту треба још додати исхрану гомиле судија, чиновника и Арнаута у парници око убиства манастирског радника на обнови зида око цркве (89).

Да би сачували своје привилегије, арбанашке војводе су застрашивале и уцењивале монахе. Важио је принцип: држати свештенство увек у страху да плаћа арбанашку заштиту. То нису чиниле војводе непосредно, већ посредством других лица из свога фиса или других фисова. То су била у ствари смишљена и организована тајна вероломства (слично рим. *mala fides*) (90). Уцене и застрашивања састојала су се у претњи разарањем храмова, убиствима калуђера и манастирских радника, имовинским штетама. Монаси су постојали ради војвода, а не војводе ради чувања монаха.

Најчешће се пуцало из пушака на манастир и његову околину (91). У јулу 1904. године 11 Арбанаса пуцало је на манастир Дечане, претећи да ће ући у манастир (92). Други пут су пуцали код манастира поред Дечанске Бистрице (93). Једном је калуђерима подметнут куршум на капији, што по албанским обичајима симболизује претњу да ће неко погинути (94). У марту 1905. године фисовски поглавица Љуш, претећи игуману злом, изнудио је 12 мецидија (95). Војводе су дозвољавале да Шаље из Истинића секу кестенова стабла у околини Дечанског манастира (96). Војводин фис из Црнобрега поломио је брану на Дечанској Бистрици да омете наводњавање манастирских ливада. Од манастира је отето 140 коза, украдена крива, отет коњ од слуге; упадало се у манастир ради изнуђавања новца (97). У јануару 1904. убијен је манастирски радник. У фебруару 1904. године фис је најавио долазак 3000 Арбанаса из Ђаковице да упадну у манастир и побију све монахе (98). Године 1865. војводе нису дозвољавале манастиру да му радник поправи оградни зид. Намигнуто је фису и убијен је зидар (99). На Бадњи дан 1904. пуцано је на монаха Јелисеја (100). Још на путу, у Ђаковици, руском калуђеру

(88) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 112-113.

(89) И. С. Јастребов, *Манастир Дечани*, Братство, Друштво светог Саве, књ. 22, XII и XIII Београд 1908, стр. 190-191.

(90) М. Ђуричић, *Вероломство у обичајима Албанаца*, *Анали Правног факултета*, Београд, 1990, 6, стр. 753-761.

(91) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 223, 224.

(92) Исто, стр. 223.

(93) Исто, стр. 221.

(94) Исто, стр. 253.

(95) Исто, стр. 241.

(96) Исто, стр. 228, 246.

(97) Исто, стр. 234, 225, 237, 254.

(98) Исто, стр. 234.

(99) Јастребов, *Стара Србија*, стр. 29-33.

(100) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 206, 216, 239.

Арсенију саопштено је да неће остати жив у Дечанима, а војвода Рамуш му је претио да би више волео да убије њега него каквог цара (101). Можда руски калуђери не би ни остали живи да није било више интервенција руских конзула из Призрена и Косовске Митровице код турских власти, па су турске власти појачале стражу и у манастирском дворишту. Арсеније не крије да је "видео велики страх од Арнаута", па је ради охрабрења у Дечане долазио и руски вицеконзул Тухалка (102).

Ради очувања привилегија и застрашивања није се презало ни од убиства калуђера. Епископ Павле пише, позивајући се на руског писца Александра Гиљфердинга, да је девички игуман Пајсије стрељан од Арбанаса из оближњег села и да су убице остале некажњене. Нису кажњене ни убице другог девичког игумана Дамаскина Бошковића, после чије смрти су се монаси разбежали а црква разорена (103). На Бадњи дан 1903. године у Дечанима је убијен јеромонах Висарион, и то после неколико претходних покушаја његовог убиства. Над монахом из Дечана Теофилом покушано је убиство кад је био код чифчија (104).

Да су то биле све уцене ради очувања привилегија, доказ је обичајно право Арбанаса. Војводе, као чувари бесе, имали су могућности да све изложене преступе према манастирима и калуђерима извиде и казне по обичајима. Они су сочењем могли да дознају ко је делинквент на штету манастира и да га гоне. Код чувања бесе арбанашка пословица гласи: своје могу опростити али туђе не могу поклонити. Међутим, војводе су поклањале манастирске штете зато што су их саме смишљале и припремале. Дечанске војводе су у свом братству у Дечанима имале и обичајну судницу - кућа Мухамед Љана, која још постоји. Они нису гонили злочинце ни по обичајима ни по турским законима. Напротив, делинквенте су прикривали од турских власти. У турском државном апарату било је Арбанаса који нису хтели ни да трагају за манастирским штеточинама. Из Дечанских дневника руских калуђера види се да је војвода, само једном ноћу, заједно са турском војском, пуцао на нападаче који су већ били побегли у густу шуму (105).

Истини за вољу, привилегија се понекад мора бранити и од других фисова. М. Краснићи пише да је војвода Мућ Елез из војводске куће Никћи у Ругови "погинуо од непријатеља Патријаршије" (106). Тиме није речено и у њеној одбрани. Уосталом, још нема сигурног податка да је неки војвода погинуо у одбрани манастира или калуђера. Војводе су гинуле, у међусобним размирицама међу Арбанасима, најчешће због жена и крвне освете.

Манастирске војводе као "богови" манастирских кућа употребљавале су обичајна средства да дисциплинују свештенство. Они су одређивали кућни притвор калуђерима. Руски калуђери бележе како их је дисциплиновао војвода Рамуш у Дечанима. Принудио их је да месец-два дана седе у манастиру са затвореном капијом (107). Чак је и војводин

(101) Исто, стр. 220.

(102) Исто, стр. 217, 256.

(103) Епископ Павле, *Девич*, стр. 12, 15, 17.

(104) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 242.

(105) Исто, стр. 237.

(106) М. Краснићи, *Војводе*, стр. 118.

(107) Д. Богдановић, *Исписи*, стр. 217.

момак могао да запрети калуђерима кућним притвором. Момак Даша, брат војводе Рамуша, који се самозвано наметнуо да буде у манастиру, тражио је 1903. године унапред плату за 6 месеци, а када су калуђери то одбијали запретио: "Ако ја изиђем из манастира, нико не сме изићи ни до киселе воде, ни од братије ни од слугу". После такве претње манастир му је морао платити, по војводином наређењу, 6 мецидија (108).

Српски калуђери су се већ били привикли на такво понашање војвода. Руским калуђерима Арсенију и Дионисију, који су, на позив митрополита рашко-призренског Нићифора, примили управу у манастиру Високи Дечани почетком 1903. године, војводе су биле необичне. Зато их они називају зверима ("Шта да се ради са зверима, дај им све, иначе се не може ништа учинити", "Аман, Господе, када ћемо се спасити од тих звери") (109).

*
* *

После 1945. године нису кидане све везе између војвода и манастира. Иако је престала сврха војводске заштите, није престајао интерес војвода за привилегије. Манастири су позивали војводе о верским празницима за "трпезе љубави". Давали су им и мање дарове.

Игуманија Пећке патријаршије Февронија (Божић) у свом писму аутору од 18. новембра 1991. године саопштава да је војвода Рамо Никћи узимао од манастира жито које није враћао, да је 1957. или 1958. године тражио од манастира Патријаршија позајмицу од тридесет милиона динара (вредност 30 трособних станова), што му манастир није могао исплатити, да је поново тражио жито, па покушавао да на манастирском имању у Брежанику насели свога брата Маља, да је долазио у посету манастиру кад и патријарх, да је у присуству власти изјављивао да би он боље чувао манастир него државна власт, а да је, после паљевине манастирског конака 1981. године, сасвим престао да посећује манастир. Тада је манастир преузела на чување милиција, а војвода Рамо је изгубио сваки интерес за манастир, јер је схватио да више нема изгледа да од манастира добија било какав "хак".

Игуман манастира Високи Дечани Јустин Тасић саопштава у писму од 1. октобра 1990. године да је о Ускрсу 1986. године дао новом војводи књигу и дарове, а у другом писму од 1. октобра 1991. године обавештава аутора да је војвода отказао заштиту под политичким утицајем Ибрахима Ругове и да је вратио манастиру књигу коју је добио на дар. Тако је прекинута и војводска заштита манастира Високи Дечани (110).

Манастир Девич је престао да похађа војвода још од 1945. године, зато што од разореног манастира није могао очекивати никакав хак.

Војводе знају за велике привилегије које су имали за време турско, али о њима не говоре. Калуђери знају да су им војводе помогле за време турско: "Боље да те једе један него да те поједу сви". Војводама се плаћало колико се морало, али установа војводства сачувала је манас-

(108) Исто, стр. 203.

(109) Исто, стр. 204-205.

(110) Писмо игумана манастира Високи Дечани аутору од 1. октобра 1991. године.

тире од фисовске гомиле. Војводе су пратиле калуђере у "писанија", где су свршавали и послови од националног интереса. Српска раја је давала прилоге за манастире у очекивању националног ослобођења. Зато се не може порицати корист коју су војводе учиниле богомољама.

Нема сумње да су војводе биле лакоме на богатство, "гладни као звери" и грабежљиви, да су биле и чувари и пљачкаши манастира, да су уцењивале калуђере и биле подстрекачи њихових убистава - све ради чувања привилегија. Али, прагматично гледано помогли су да неки културно-историјски споменици остану центри националног окупљања за време турско, да се сачувају до наших дана. Запамћене привилегије везују војводе за манастире. Те везе се кидају јачањем снага јавне безбедности. Оне би се поново успоставиле, ако би безбедност ослабила и ако би наступило осећање неизвесности.

Прагматична користољубивост, без верског фанатизма, без осећања за уметност, везивала је војводе за манастире. Када би Албанци били фанатици, православне богомоље би биле давно претворене у џамије. Поштујући дечанску светињу и понекад се молећи моштима Светога краља за оздрављење, војводе су пљачкале и угњетавале калуђере. Тешки услови живота калуђера захтевали су да Албанцима треба стално угађати и стално се откупљивати. Уз то су се калуђери стално бојали да не буду убијени.

Нада да се могу вратити стара времена феудалне анархије и насилне експлоатације, до наших дана везује војводе за манастире. Страх калуђера од несигурних времена и арбанашког племенског хаоса везивао је калуђере за војводе. И код једних и код других сазрева свест да је племенски хаос сузбила савремена држава и да ће га и даље спутавати.

Тако је до наших дана сачуван део старе културно-историјске сакралне баштине у православним богомољама на Косову и Метохији.

(Примљено 18. децембра 1992)

*Dr. Milutin Đuričić,
Retired Practicing Lawyer, Peć*

ALBANIAN VOIVODES OF SERBIAN MEDIEVAL MONASTERIES

Summary

In the Middle Ages Serbian churches and monasteries were not only shrines dedicated to prayer and religious service. They were also military meeting place and assembly place for enacting most important decisions concerning State and regions, including legislating. Thus, at the Skopje Assembly in fourteenth century the Code of Tsar Stephan Dushan has been promulgated. Churches and monasteries were economic, educational, cultural and health care institutions, too, namely places effecting control over the entire activity of population.

This is why they had to be protected since the moment of their building. If deserted, they were abandoned by the clergy, which meant disaster. Medieval Serbian rulers have appointed guardians to churches and monasteries. They were preserved even by Turkish occupational forces. Since the great migration of Serbs by the end of seventeenth and the beginning of eighteenth centuries, there began massive invasion of anarchic tribes from

the North-Albanian mountains. It became possible that churches and monasteries be deserted by monks in the Kosovo and Metohija region, as the Turkish military government was unable to protect them. After the advice of Turkish authorities, monasteries have sought a compromise with the leaders of Albanian tribes (*fis* - in Albanian language). There were agreements according to which Albanian voivodes became protector and guardians of the monasteries. These voivodes were the subject of many romantic texts, and the motives for such writing were of various origin. The present article therefore attempts to picture the issue from the viewpoint of historical and social realism. It is a description and an analysis of real difficulties in circumstances of monasterial life of the time. The monasteries, namely, were forced, in fact, to accept Albanian voivodes and to grant them feudal privileges.

Key words: *Monasteries. - Albanians. - Voivodes. - Privileges.*

*Milutin Đuričić,
avocat à la retraite de Pec*

LES VO'IVODES ALBANAIS DES MONASTÈRES SERBES MÉDIEVAUX

Résumé

Au Moyen-Age, les églises et les monastères serbes n'étaient pas uniquement des temples destinés à la prière et à la liturgie. Ils étaient aussi des lieux de rassemblement militaire et des lieux de réunion pour la prise des décisions et l'adoption des normes les plus importantes de l'Etat et régionales. L'Assemblée de Skopje a adopté le Code de l'empereur Stefan Dušan (XIVème siècle). Les églises et les monastères étaient aussi des institutions économiques, d'enseignement, culturelles et sanitaires - des lieux depuis lesquels on effectuait le contrôle sur la vie globale de la population. C'est pourquoi il fallait garder les monastères depuis le moment de leur construction. S'ils étaient négligés, les prêtres les quittaient et ils cessaient d'exister. Les souverains serbes médiévaux nommaient les gardes des églises et des monastères. Même les autorités turques d'occupation les gardaient. Depuis la grande migration des Serbes (à la fin du XVIIème et au début du XVIIIème siècles) nous assistons à une grande invasion des tribus anarchiques des montagnes nord-albanaïses. Le danger menaçait que les monastères au Kosovo et en Metohie soient négligés. L'administration militaire turque devenait de plus en plus incapable de les garder. Sur conseil de l'administration turque, les monastères ont cherché à aboutir à un compromis avec les chefs des tribus albanaïses (les *fis*). Un accord a été réalisé que des vo'ivodes albanais soient nommés gardes des monastères. Pour divers motifs, on a écrit de manière romantique sur ces vo'ivodes. Partant du point de vue de la réalité historique et sociale, le présent travail lève le voile romantique sur les vo'ivodes albanais au Kosovo et en Metohie et présente de manière réaliste les problèmes qui obligeaient les monastères d'accepter les vo'ivodes et de leur accorder des privilèges féodaux.

Mots clé: *Les Albanaïses. - Les vo'ivodes. - Les privilèges.*